

İsimden Fiil Yapan *-al-* / *-el-*; *-l-* ve *-ar-* / *-er-*; *-r-* Eklerinin Kökeni

Vahit Türk*

İsimden Fiil Yapan *-al-* / *-el-*; *-l-* ve *-ar-* / *-er-*; *-r-* Eklerinin Kökeni

Türkçede isimlerden geçişsiz fiiller türetmekte kullanılan *-ar-* / *-er-*; *-r-* ekine tarihî ve çağdaş bütün lehçelerde; *-al-* / *-el-*; *-l-* ekine ise Oğuz grubu lehçelerde rastlamaktayız. Bu eklerin her ikisinde de birden fazla yapının karışık kaynaşması söz konusudur. *-ar-* / *-er-*; *-r-* eki *er-* fiilinin, *-al-* / *-el-*; *-l-* eki ise *ol-* fiilinin ekleşmesiyle oluşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, isim, fiil, yapım eki, geçişsiz fiil

The Origins of the Suffixes that Make Verbs from Nouns

The suffixes used to make intransitive verbs from nouns (*-ar-*, *-er-*, *-r-*) are common in all the dialects both historical and contemporary, whereas *-al-*, *-el-*, *-l-*, are common in Oghuz dialects. In both groups of suffixes, there are two groups of structures mixed together

Key Words Turkish, noun, verb, derivational affix, intransitive verb

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.
vturk@gantep.edu.tr

Dildeki bütün biçimbirimlerin anlam ve ses olmak üzere iki temel yönü bulunmaktadır. Bir dil birliğinin yapısının çözümlenebilmesi için bu iki temel yön mutlaka göz önünde bulundurulmalı ve bilhassa bağlı biçimbirimlerin eklendiği bağımsız biçimbirime kattığı anlam dikkate alınmalıdır. Dilcilikte bağlı biçimbirimlerin yani eklerin, bağımsız biçimbirimlerden, yani kelimelerden kaynaklandığına dair düşünce, bu dil yapılarının kullanılma ve kaynaşma durumlarına göre açıklanabilmekte ya da ispat edilemez olmaktadır. Başlıkta belirtilen isimden fiil yapma ekleri, bu bakış açısıyla ele alınacak ve bunların bağımsız biçimbirimlerin zamanla bağlı biçimbirimler haline geldikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Gerçi çeşitli çalışmalarda *-ar-* / *-er-* ve *-r-*'nin kaynağı ortaya konulmuştur, ancak biz tamamen aynı işlevle kullanılan *-al-* / *-el-*; *-l-*'nin de anlam ve işlev olarak benzer bir kelimenin ekleşmesiyle oluştuğunu örneklerle göstermeye çalışacağız.

Dilbilgisi kitaplarında genellikle birer başlıkta toplanan *-al-* / *-el-*; *-l-* ve *-ar-* / *-er-*; *-r-* eklerinin, üzerlerine geldikleri isimlere kattıkları anlamlar dikkate alınarak, özellikle oluş-yapış bildirme ile geçişsizlik - geçişlilik görünüşleri göz önünde tutularak değerlendirmeleri ve bu durumlarına göre ayrı başlıklarda incelenmeleri gerekmektedir.

-al- / *-el-*; *-l-* ile isimlerden fiil yapılan kelimelerin bir kısmında bu yapı, *-al-* / *-el-* biçiminde birleşik yapıdır. İsim önce *-a-* / *-e-* ekiyle fiil yapılmış, sonra da *-l-* ekiyle fiilden fiil yapılmıştır. Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü'ndeki arka arkaya sıralanan şu örnekler bu durumu açıkça göstermektedir:

yok-*a-l* Defol

yok-*a-l* Kaybolmak

yok-*a-l-sun* Kaybolsun, yok olsun

yok-*a-p* Yok olup

yok-*a-ş* Yok olma

yok-*a-t* Kaybetmek

Bu yapıyla türeyen diğer bir kısım kelime ise ek doğrudan doğruya *-al-* / *-el-*; *-l-* biçimindedir. Her iki biçim de isimlerden oluş bildiren geçişsiz fiiller türettiği için hangi türemişte birleşik ek, hangisinde tek ek olduğunu tespit etmek her zaman mümkün olmamaktadır, ancak ek ünlüyle biten isimlere *-l-* olarak geldiğinden bu tür kelimelerde birleşik ekten söz edilemez. Konuya bu gözle bakıldığında *-ar-* / *-er-*; *-r-* ile türeyen fiilleri ayırt etmek kolay olmaktadır. Çünkü *-a-r-* / *-e-r-* biçimindeki birleşikler, geçişli görünüşe; *-ar-* / *-er-*; *-r-* ile türeyenler geçişsiz görünüşe sahiptirler. Ayrıca *-gar-* / *-ger-* isimden fiil türetme ekinin ilk sesinin düşmesiyle bazı lehçelerde üçüncü bir *-ar-* / *-er-* eki-

nin ortaya çıkması söz konusudur (*subgar-* > *suvgar-* > *suvar-* örneğinde olduğu gibi). Yani pek çok dilbilgisi kitabında *-al-* / *-el-*; *-l-* olarak gösterilen yapıda iki, *-ar-* / *-er-*; *-r-* olarak gösterilen yapıda ise üç farklı ek söz konusudur.

Tarihî ve çağdaş lehçelerle ilgili yapılan çalışmalarda konuyla ilgili olarak şu görüş ve değerlendirmeler yer almaktadır:

Eski Türkçenin Grameri'nde *+gar-* / *+ger-*, *+kar-* / *+ker-*; *+l-* ve *+r-* ekleriyle örnekler verilmiş, ayrıca bir değerlendirme yapılmamıştır, yalnız ilk iki ek için “*sık değildir*” notu düşülmüş, *+r-* için iki örnek verilmiştir (Gabain, 1988). *Kutadgu Bilig Grameri*—*Fiil-* adlı eserde *-ar-* / *-er-*, *-r-*, *-l-* ve *-al-* ayrı ayrı alınmış ve örneklendirilmiştir. *-ar-* / *-er-*'in sıfat cinsinden isimlere gelerek geçişsiz fiiller türettiği, *-r-*'nin isimden isim yapma eki *-gu* / *-gü*'den sonra gelerek geçişsiz fiiller yaptığı, *-l-*'nin de geçişsiz fiiller türettiği belirtilmiştir. Eklerin kökeni ile ilgili bir değerlendirme yapılmamıştır (Ercilasun, 1984). *Harezmi Türkçesi ve Grameri* adlı eserde *-al-* / *-el-* < *-al-* / *-el-*, *-ar-* / *-er-*, *-gar-* / *-ger-* ve *-r-* ekleri ile ilgili örnekler verilmiş, ilk iki ekin birleşik ekler olabileceği ihtimali belirtilmiştir. Ayrıca *-ar-* / *-er-* ve *-r-*'nin *er-* fiilinin ekleşmesi sonucu oluşabileceği ihtimalinden de bahsedilmiştir (Hacıeminoğlu, 1997). *Kıpçak Türkçesi Grameri* adlı eserde yalnızca *-r-*; *-ar-* / *-er-* ekine ait örnekler verilmiş ve “*özellikle renk isimlerinden geçişsiz fiiller türetmektedir.*” denilmiştir, ancak geçişli fiil olan *oñar-* da örnekler arasına alınmıştır (Karamanlıoğlu, 1994). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* adlı kitapta *+(A)l-* ve *+(A)r-* biçiminde gösterilen eklerle ilgili olarak; *+(A)l-*'in sıfatlardan ve isimlerden geçişsiz fiiller yaptığı, *+(A)r-*'in ise hem geçişli hem de geçişsiz fiiller türettiği belirtilmiş ve örnekler verilmiştir (Gülsevin, 1997). *Kitabü'l - İdrak lî Lisani'l - Etrâk* ile ilgili bir çalışmada *+l-* ile ilgili olarak iki örnek olduğu ve geçişsiz fiiller türettiği, *+xr-* (*+Ar-*, *+r-*) ile ilgili olarak ise isimlerden geçişsiz fiiller yaptığı ve işlek bir ek olduğu belirtilmiştir (Özyetgin, 2001). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* adlı eserde *-al-* / *-el-*; *-l-* ve *-ar-* / *-er-*; *-r-* başlıklarıyla alınan söz konusu eklerle ilgili olarak geçişsiz fiiller yaptıkları ve *-ar-* / *-er-*; *-r-*'nin ET devresinde vasıf adlarından olma bildiren fiiller yaptığı belirtilmiştir (Öner, 1998). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil* adlı çalışmada *-al-* / *-el-*, *-l-* ayrı başlıkla ele alınmamış, isimden fiil yapan *+a-* ekinin *-l-* ile genişletilerek yeni kelimeler türettiği belirtilmiş ve örnekler verilmiştir. *-ar-* / *-er-*; *-r-* ile ilgili olarak ise sıfatlardan fiil türettiği, failde meydana gelen değişiklikleri gösteren geçişsiz fiiller yaptığı belirtilmiş ve ekin kökeniyle ilgili tartışmalara da değinilmiştir (Öztürk, 1997). *Saha (Yakut) Türkçesi Grameri*'nde *-al-* / *-el-*; *-l-* eki yer almamış, *+ar-* / *+er-*; *+or-* / *+ör-*; *+r* ile ilgili olarak ise “*Genellikle sıfat cinsinden kelimelere gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller türetir.*” ifadesiyle yetinilmiştir (Kirişçiöğlu, 1994). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller* adlı eserde tarihî ve çağdaş lehçelerde bu eklerle türetilen kelime örnek-

leri ile birlikte eklerin yapısı hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. Eserin eski Türkçeye ayrılan bölümünde *-ar-* / *-er-*'in *-a-r-* / *-e-r-* biçiminde bir birleşik ekten geliştiği belirtilmiş, daha sonraki bölümlerde ise hem bu görüş tekrar edilmiş, hem de *er-* fiilinin ekleşmesi sonucu ortaya çıkmış olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde *-r-* ayrı bir ek olarak alınmış ve “*oluş bildiren geçişsiz fiiller teşkil etmektedir.*” denilmiştir. Tarihî lehçelerden yalnızca Osmanlı Türkçesi – Türkiye Türkçesi bölümünde *-al-* / *-el-* < *-a-l-* / *-e-l-* biçiminde gösterilen ekle ilgili olarak “*Bu fiillerdeki mânâda tamamen -l- ekinin hakim olduğu görülmektedir.*” cümlesi kullanılmıştır. Bu bölümde etken – geçişli fiiller türeten *-ar-* / *-er-* < *-a-r-* / *-e-r-* ile oluş bildiren geçişsiz fiiller türeten *-ar-* / *-er-* ayrı ekler olarak değerlendirilmiş ve ayrı ayrı örneklendirilmiştir. Bu ayrım sonraki bölümlerde de yapılmış ve oluş bildiren geçişsiz fiillerin *er-* fiilinin ekleşmesiyle oluştuğu belirtilmiştir (Hacıeminoğlu, 1991). *Türkçede İsimden Fiil Türeten +r-, +ar- / +er- Eki ve Yapısı Üzerine* başlıklı makalede eklerle ilgili görüşler değerlendirilip eleştirilmiş, tarihi ve çağdaş lehçelerden örnekler verilmiştir. Ayrıca üç farklı yapının ses bakımından aynışmasına dikkat çekilmiş ve oluş bildiren geçişsiz fiiller türeten *-ar-/er-*; *-r-* ekinin *er-* fiilinin ekleşmesiyle oluştuğu şöyle ifade edilmiştir: “*+r-, +ar- / +er- eki, bize göre de er- fiilinden kaynaklaşmıştır.*” (Korkmaz, 1995).

Türkiye Türkçesine ait dilbilgisi kitaplarında da özellikle *-ar-* / *-er-*; *-r-* ekinin kökeni konusunda bir tereddüt olduğu görülmektedir. Bu tereddüdün sebebi ekin hem yapma ifade eden geçişli fiiller, hem de olma ifade eden geçişsiz fiiller türetmesidir. T. Banguoğlu bu durumu “*Bu iki kullanışta -er- ekinin aynı kaynaktan gelip gelmediği araştırılmalıdır.*” (Banguoğlu, 1990) diyerek belirtmekte, M. Ergin ise; *-ar-* / *-er-* ve *-r-*’yi ayrı başlıklarla ele almakta, *-ar-* / *-er-* başlığı altında ek başı *g-* sesinin düşürüldüğü *-gar-* / *-ger-* ekini de söz konusu etmektedir. *-ar-* / *-er-* ile ilgili olarak; “*Renk isimlerinden yalnız olma ifade eden, diğer isimlerden ise bazen olma, bazen yapma ifade eden fiiller yapar.*” (Ergin, 1958) diyerek *-ar-* / *-er-*; *-r-*’nin tek kaynaklı olduğu düşüncesini zımnen açıklamaktadır. Z. Korkmaz, eki, iki ayrı yapı olarak almış ve yukarıda belirtilen görüşünü tekrar etmiştir (Korkmaz, 2003). J. Deny, hiçbir ayrım gözetmeksizin *-ar-* / *-er-*; *-r-* ekiyle yapılmış bütün örnekleri sıralamış, ekin kökeni üzerine bir görüş beyan etmemiştir (Deny, 1941).

Bu kaynaklarda *-al-* / *-el-*; *-l-* ekleri ile ilgili olarak ise şu görüşlerle karşılaşmaktayız: M. Ergin, *-al-* / *-el-* ve *-l-*’yi ayrı başlıklar altında değerlendirmiş, genel olarak ekin işlevini belirtmiştir. *-l-* ekinin kaynağı ile ilgili olarak da “*Her halde fiilden fiil yapma eki olan -l- benliğini kaybederek bazı misallerde isimden fiil yapma eki olarak kalmıştır denilebilir. Belki de aslında -l- fiilden isim yapma eki böylece fiilliği umutulmuş köklerin sonunda kalan fiilden fiil yapma*

eki -l-'den çıkmıştır." (Ergin, 1958) görüşünü belirtmiştir. Görüleceği üzere burada kesin bir yargıdan kaçınılmış ve bir ihtimalden söz edilmiştir. Bilhassa Oğuz Türkçesinde son ses durumundaki *g*'nin düşmesiyle benzeşen ve isim ve fiil olarak kullanılan pek çok kelime vardır. Bu tür kelimelerin bir kısmında (*ıst* gibi; *ısm-*, *ıst-* fiilleri var ama *ıst-* fiili unutulmuş) fiil kullanılmaz olmuştur. Ancak bu ekle yapılan fiil örneklerine bakıldığında, ekin ünlüyle biten isimlere geldiği ve bu isimlerin tarihî lehçelerde de isim olarak kullanılmadıkları görülecektir. Bu yüzden bu görüşe katılmak mümkün değildir. Bu görüş *k* sesiyle biten isimler için doğru olabilir (*alçak-* *alçal-* gibi, bu örnekte belki de unutulmuş bir *alça-* fiili söz konusudur), ancak *kısal-*, *incel-* gibi örnekler için aynı durum söz konusu olamaz. Z. Korkmaz da *-al-*, *-el-* ve *-l-'*yi ayrı değerlendirmiştir. "+*A-* ekiyle edilgenlik bildiren *-l-* çatı ekinin kaynaşmasından oluşan +*Al-* eki, ünsüzle sonuçlanan sıfatlardan "olma" bildiren fiiller türeten bir birleşik ektir. +*Al-* eki ünlü ile sonuçlanan sıfatlara geldiğinde, ünlü çarpışması dolayısıyla ekin +*A-* ögesi eridiği için köke yalnız +*l-* eki eklenmiştir. *-k* ünsüzü ile sonuçlanan sıfatlarda bu ünsüzüm de eriyip düştüğü görülür." (Korkmaz, 2003). Buradan anlaşılan, ekler her ne kadar ayrı ele alınsa da tek kaynaklı olduğuna inanıldığıdır. Aynı ekte hem ünlü çarpışmasıyla, hem de *-k* ile sonlanan kelimelerde bu sesin eridiğinin düşünülmesi dili zorlama gibi gelmektedir. *-k* sesiyle sonlanan isimlerin *k*'siz fiil biçimlerindeki *-l-'*yi edilgenlik eki, *-k*'nin de fiilden isim yapma eki olduğunu, dolayısıyla buradan bir isimden fiil yapımının söz konusu olamayacağını kabul etmek daha doğru bir yaklaşım gibi görülmektedir. Bu bakışla *ufal-* fiilini ve *ufak* ismini değerlendirdiğimizde varacağımız sonuç şudur: Bilindiği gibi bu kelime, *ubşak* biçiminden *ubşak* > *uvşak* > *uşak* / *uvak* > *ufak* gelişmesinden çıkmıştır. Çağdaş lehçelerimizde *ufal-* anlamında *uşal-* kullanıldığı gibi, kelimenin etken biçimi *uşat-* da kullanılmaktadır. Her ne kadar Türkçe Sözlük'te yer almasa da kelimenin *ufan-* ve *ufat-* türemişleri ağızlarda vardır. Dolayısıyla *ufak* kelimesinin sonundaki *-k* bir fiilden isim yapma ekidir ve kelime *ubşak-* fiilinden türemedir. *Alçak* ve *alçal-* kelimelerini de "aşağı" anlamındaki "*al*, *alt*, *as*" ile ilişkilendirebiliriz. Bu tür kelimelerde, yani isimlerden *-l-* ekiyle türetilen fiillerde ünlü çarpışması sonucu ek ünlüsünün erimesi düşüncesinden daha çok *er-* gibi bir ana yardımcı fiil olan *ol-* fiilinin aynı *er-* fiiline benzer bir biçimde eklediği düşüncesindeyiz. Z. Korkmaz'ın görüşlerine yakın görüşler ileri süren T. Banguoğlu tereddüdünü "*Bunların oluşumunu kesin olarak ayırdetmek için her kelimenin anlamını ve tarihini araştırmak gerektir.*" (Banguoğlu, 1990) diyerek belirtir. J. Deny ise bir köken açıklaması yapmaksızın örnekleri sıralar (Deny, 1941).

Bütün bu çalışmalarda isimlerden oluş bildiren geçişsiz fiiller türeten *-ar-* / *-er-*; *-r-* ekinin, Türkçenin ana yardımcı fiillerinden biri olan *er-* fiilinin ekleş-

mesiyle oluştuğu konusunda pek çok kişinin bulunduğu, ancak *-al-*, *-el-*; *-l-* ekinin kökeni konusunda bir görüş birliği olmadığı, hatta konuyla ilgili olarak M. Ergin ve Z. Korkmaz'dan başka kimsenin görüş belirtmediği görülmektedir.

M. Ergin'e göre *-l-* ekinin ortaya çıkışında *r - l* ses değişmesi de söz konusu olabilir. Yukarıdaki düşüncesinden farklı olan bu görüşünü şöyle ifade eder: "*r - l* değişmesi yüzünden olacak, bu ek Eski Anadolu Türkçesinde bazan ve bugün bazı ağızlarda *l*'li şekle geçmiştir: *saral-*, *karal-* misallerinde olduğu gibi." (Ergin, 1958). Bizce bu görüş de geçerli değildir, çünkü *sarıg er- > sarı er- > sarar-* veya *kara er- > karar-* olduğu gibi *sarı ol- > saral-*, *kara ol- > karal-* da olabilir.

Tarihî ve çağdaş lehçelerimizin hemen tamamında karşılaşılan *-ar- / -er-*; *-r-* eki bünyesinde, yukarıda belirtildiği üzere, üç farklı yapı söz konusudur ve isimlerden oluş bildiren geçişsiz fiiller türeten *-ar- / -er-*; *-r-*, bizce de *ol-* anlamında ana yardımcı fiil olarak kullanılan *er-* fiilinin ekleşmesi sonucunda oluşmuştur. *-al- / -el-*; *-l-* eki ise iki farklı yapının tesadüfen aynı seslerle oluşmasıyla birbirine karıştırılmıştır. Bunlardan birincisi yukarıda bazı çalışmalarda işaret edildiği gibi, önce *-a-*, *-e-* ile isimden fiil türetilmiş, daha sonra edilgenlik eki *-l-* ile fiilden fiil yapılmıştır. *-a-*, *-e-* ile kurulan fiil tabanı bazı örneklerde *-l-* ekini almadan kullanılmamış ve bu eki aldıktan sonra dilde anlamlı bir kelime haline gelmiştir. Bir kısmı ise *ol-* ana yardımcı fiilinin, *er-* fiiline benzer bir biçimde ekleşmesi sonucunda oluşmuştur. Bunun en önemli kanıtı da bu fiilin *bol-* biçimini değil *ol-* biçimini kullanan Oğuz grubundaki lehçelerde *-al- / -el-*; *-l-* ekinin kullanılması ve diğer lehçelerde *-ar- / -er-*; *-r-* ile kurulan birtakım kelimelerin, Oğuz grubundaki lehçelerde *-al- / -el-*; *-l-* ekiyle kurulması ve aynı şekilde oluş bildiren geçişsiz görünüşlü fiiller türetmesidir. Bu tür yapılarda hangi kelimenin *-a-l- / -e-l-* biçiminde, hangisinin *ol-* fiilinin ekleşmesiyle oluştuğunu ayırtmak fiilin görünüşünden tespit edilememektedir. Çünkü her iki yapı da oluş bildiren geçişsiz fiiller türetir, ancak hem *-l-* ekini, hem de başka bir çatı ekini alarak, ya da yalnızca *-a-* ekiyle kullanılabilen "*boşa-*, *boşal-*, *boşan-*" gibi fiillerin yapısı kolayca anlaşılabilir.

Aşağıdaki liste, hem *-al- / -el-*; *-l-*, hem de *-ar- / -er-*; *-r-* ekini alabilen kelimeleri ve hangi lehçelerde kullanıldıklarını göstermektedir:

<i>ag-ar- / ak-ar-</i>	Ağarmak (Al. TS, ATS, DS, DLT, KE, KMTS, KTS, Kır. TS, K1. TS, ME, NF, ŞS, TAS, TS, TTS, Tu. TS, YST, YUTS)
<i>ag-al-tı / ag-il-tı</i>	Ağartı; süt, yoğurt ayran vb. ürünler (DS)
<i>al-ar-</i>	Alarmak; kızarmak, tahıl veya meyve olgunlaşmaya başlamak (DS, DLT, KTS, TTS, Tu. TS)
<i>al-al-</i>	Aynı anlam (DS)

<i>bol-ar-</i>	Bollaşmak, çoğalmak, artmak (DS, TS)
<i>bol-al-</i>	Aynı anlam (DS, KE, TS)
<i>boz-ar- / boz-or- / poz-or-</i>	Boz renk almak, bozarmak (Al. TS, ATS, DS, KMTS, Kır. TS, KTS, TAS, TS, YTS, YUTS)
<i>boz-al-tı</i>	Alaca karanlık (DS)
<i>ciñişke-r-</i>	İncelmek (KTS)
<i>ince-l-</i>	İncelmek, zayıflaşmak, yufkalaşmak (ATS, TS, TTS)
<i>inçge-l-</i>	İncelmek (KE)
<i>cuka-r-</i>	İncelmek (KMTS, KTS)
<i>yuka-l-</i>	İncelmek (DS, TTS)
<i>eski-r-</i>	Eskimek (Al. TS, DLT, EUTS, KE, KMTS, ME, NF, YUTS)
<i>eski-l-</i>	Eskileşmek (YTS)
<i>iri-er- > irer-</i>	İrileşmek (DS)
<i>iri-el- > irel-</i>	İrileşmek (DS)
<i>kara-r- / gara-r-</i>	Kara olmak, siyahlaşmak (Al. TS, DLT, DS, EUTS, KB, KE, Kır, TS, Kı. TS, ME, NF, Tu. TS, ŞS, TAS, TS, YTS)
<i>kara er-</i>	Kara olmak (DLT)
<i>kara-l- / gara-l-</i>	Kararmak, sönmek (ATS, KMTS, YTS)
<i>kara-l-tı</i>	Belli belirsiz, koyu renkli biçim (DS, TS, YTS)
<i>kıska-r- / kışa-r- / kısa-r-</i>	Kısalışmak (Al. TS, DLT, DS, EUT, KE, Kır, TS, ME, NF, ŞS, TS, TTS, YUTS)
<i>kısa-l- / gısa l-</i>	Kısa hale gelmek (ATS, TS)
<i>sar-ar- / sarg-ar-</i>	Sararmak (Al. TS, DLT, DS, EUT, KE, Kır, TS, ME, NF, ŞS, TS, TTS, YUTS)
<i>sar-al- / sarg-al-</i>	Sarı renk almak, olgunlaşmak, hazan olmak, solmak (ATS, DS, KMTS, YTS)
<i>sivre-r-</i>	Sivrileşmek (YTS)
<i>sivri-l-</i>	sivri duruma gelmek, sivrileşmek (TS)
<i>ulg-ar-</i>	Büyüme, genişleme (KE)
<i>ula-l-</i>	İrileşmek, büyüme, genişleme, artmak (NF, TTS, YTS)
<i>yaş-ar- / caş-ar-</i>	Islanmak (ATS, DLT, KE, Kı. TS, TS, TTS, YTS, YUTS)
<i>yaş-al-</i>	Islanmak (ATS)
<i>yumr-ar-</i>	Yumrulaşmak (YTS)
<i>yumru-l-</i>	Şişerek ur gibi olmak (ATS)

Sonuç

Bu listede; *-ar- / -er-; -r-* ekinin bütün lehçelerde kullanıldığını, *-al- / -el-; -l-eki ile yapılan* örneklere ise ancak Oğuz grubu lehçelerde rastlandığını göstermektedir. Eğer M. Ergin'in dediği gibi, *-l-*'li biçimler *r – l* değişmesiyle oluşmuşsa, bu durumun başka lehçelerde de olması gerekirdi. Bizce *-ar- / -er-; -r-* ekinin bütün lehçelerde kullanılmasının sebebi, *er-* fiilinin ana yardımcı fiil göreviyle tarihî ve çağdaş lehçelerin tamamında kullanılması ve ünlüyle başlayan bir yardımcı unsur olmasından dolayı ekleşmesinin kolay olmasıdır. Fiilin *bol-* biçimini kullanan lehçelerde *-al- / -el-; -l-* yerine de *-ar- / -er-; -r-* kullanılmakta, fiilin *ol-* biçimini kullanan Oğuz grubundan ise yardımcı unsur ünlüyle başladığı için kolay ekleşmiş ve *-ar- / -er-; -r-* yanında *-al- / -el-; -l-* de kullanılır olmuştur. Ünlüyle biten isimlerde eklerin *-r-, -l-* olmasını ise kelimenin ünlüsü ile *er-/ol-* fiillerinin ünlülerinin, kelimenin son ünlüsüyle çarpışması ve kaynaşması ile açıklamak mümkündür. Eklerin dar ünlülü biçimlerinin kullanılmamasını da *er-* ve *ol-* fiillerinin geniş ünlülerinin, üzerlerine geldikleri kelimelerin ünlülerine baskın çıkmalarıyla açıklayabiliriz.

Kısaltma Yapılarak Gösterilen Eserler

- Altaylı, Seyfettin 1994. *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, M.E.B. Yay., Ankara.
- Arikoğlu, Ekrem, Klara Kuular (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- Ata, Aysu (1997). *Kıyasu'l-Enbiya*, TDK Yay., Ankara.
- _____ (1998). *Nehcü'l-Feradis III (Dizin)*, TDK Yay., Ankara.
- Atalay, Besim (1986). *Divan u Lugati't-Türk*, Tdk Yay., Ankara.
- Çeneli, İlhan, *Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, TDAY Belleten 1982-1983, s.29-84
- Derleme Sözlüğü* (1963). TDK Yay., Ankara.
- Đilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlük*, TDK Yay., Ankara.
- Emir Necipoviç Necip (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- Naskali, Prof. Dr. Emine Gürsoy, Muvaffak Duranlı (1999). *Altayca Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara.
- Sırkaşeva – Ryumina L. T., N. A. Kuşigaşeva (2000). (Çev: Şükrü Haluk Akalın, Çaştegin Turgunbayev) *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay – Malkar Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.
- Tannagaşeva, N. N. Kurpeşko, Doç. Dr. Haluk Akalın (1995). *Şor Sözlüğü*, Türkoloji Araştırmaları, Adana.
- Toparlı, Prof. Dr. Recep, Yrd. Doç. Dr. Hanifi Vural, Yrd. Doç. Dr. Recep Karaatlı (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

Türkçe Sözlük (1998), TDK Yay., 9. Baskı, Ankara.

Yudahin, Prof. Dr. K. K. (1988). (Çev: Abdullah Yatmas), *Kırgız Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara.

Yüce, Nuri (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb*, TDK Yay., Ankara.

Kaynakça

Banguoğlu, Tahsin (1999). *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara

Ercilasun, Doç. Dr. Ahmet Bican (1984). *Kutadgu Bilig Grameri –Fiil–*, Gazi Üniversitesi Eğitim Fak. Yay., Ankara.

Ergin, Muharrem (1958). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul Ün. Edb Fak. Yay., İstanbul.

Gabain, Anna Maria Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara.

Gülsevin, Doç. Dr. Gürer (1997). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay., Ankara.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*, İstanbul Ün. Edb. Fak. Yay., İstanbul.

_____ (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara.

Kirişcioğlu, Dr. Fatih (1994). *Saha (Yakut) Türkçesi*, TDK Yay., Ankara.

Korkmaz, Prof. Dr. Zeynep (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Ankara.

_____ (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri –Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara.

Öner, Mustafa (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara.

Öztürk, Rıdvan (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, TDK Yay., Ankara.

Özyetgin, Melek (2001). Ebu Hayyân, *Kitabu'l-İdrâk li Lisani'l-Etrâk*, Köksav, Ankara.